

Koç ve Teke Test İstasyonları Nasıl Planlanmalı: İspanya ve Fransa Örnekleri Işığında Türkiye İçin Bir Değerlendirme

İrfan DAŞKIRAN¹

Nazan KOLUMAN²

Özet

Türkiye hayvancılığında nitelikli damızlık materyal ihtiyacını gidermek üzere İl Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birlikleri önemli bir adım atarak damızlık Koç- Teke depoları kurma çalışmalarına başlamışlardır. Bu çalışmalar doğrultusunda bazı il birlikleri, damızlık niteliği taşıyan hayvanları toplayarak yetiştiricilerin talebini karşılama yoluna gitmiştir. Bir kısım birlikler de daha bilimsel bir yol izlemiş ve test istasyonu veya damızlık test istasyonu niteliği taşıyan üniteler kurma çalışmalarına başlamıştır. Ancak bu tür üniteler gerek planlanması gerek işleyişi açısından bazı özellikleri ve teknik donanımları bünyesinde barındırmak zorundadır. Bu yazıda Yetiştirici Birliklerinin koç-teke deposu kurma faaliyetlerinin gerekliliği ve bu planlamalar yapılırken dikkate alınması gerekli olan bazı konular, gelişmiş ülkelerdeki uygulamalardan hatırlatmalar yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler : Koç, teke, ıslah, test- istasyonu, avrupa birliği, genetik ıslah stratejisi

How Buck and Ram Test Stations will be planned: A case study for Turkey under the Light of Example of Spain and France

Abstract

Sheep and Goat Breeders Associations have been started to establish Ram-Buck Testing Stations to solve to demand of high quality stud. Some of them have selected high yielded stud from the commercial farms while a few of them established its own Ram-Buck Testing Centers. But these kind of studies are not well-organised and should have required technologies and qualifications. These criteria will be considered after careful examination and adaption to national conditions to obtain succesful results. In this manuscript, the necessity to establish of Ram-Buck Testing Stations and some important topics which have been considered by developed countries, will be need to be taken into consideration while planning these activities.

Keywords : Ram, Buck, Breeding, Test-Station, European Union, Genetic breeding Strategies

Yayın Kuruluna Geliş Tarihi: 24.04.2015

⁽¹⁾ Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TAGEM, Ankara

⁽²⁾ Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Balcalı, Adana

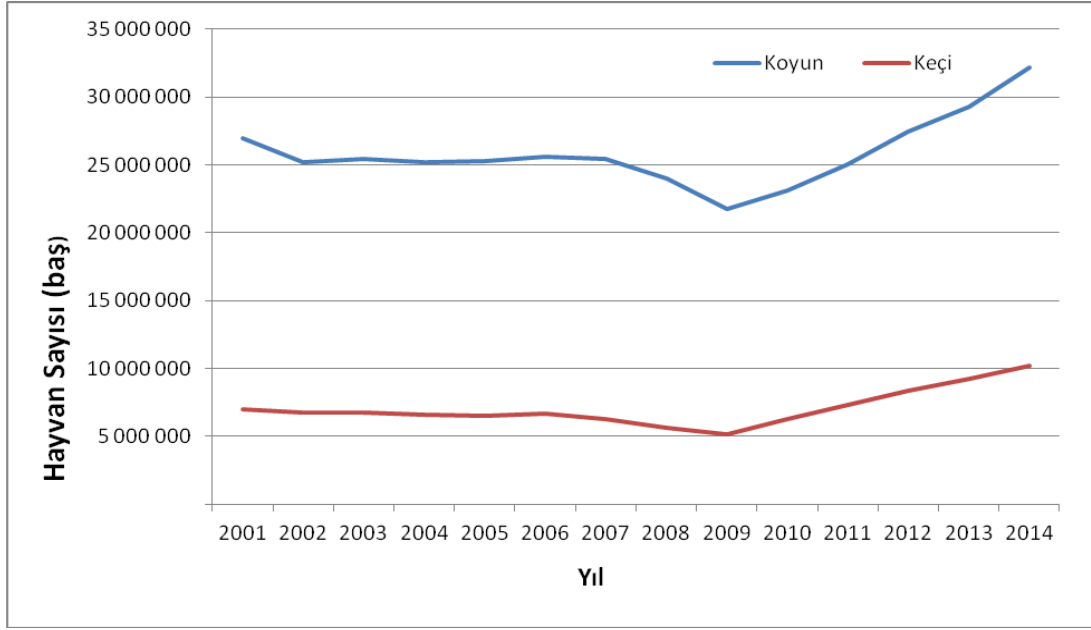
Koç ve Teke Test İstasyonları Nasıl Planlanmalı: İspanya ve Fransa Örnekleri Işığında Türkiye İçin Bir Değerlendirme

Giriş

Hayvansal üretimin önemli bir kolu olan koyun ve keçi yetiştiriciliğinin en önemli verimleri; et, süt, yapağı ve tiftiktir. Konu üzerinde çalışan bilim insanları, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu verimlerin kalite ve miktarının artırılması yönünde araştırmalara öncelik vermişlerdir. Mevcut hayvan varlığı kapasitemize bağlı olarak önemli bir üretici olmamız beklenirken, uygulanan yanlış ve geçici politikalar ve sürdürülebilir

olmayan çözüm önerileri, Türkiye'yi bugüne kadar hayvansal üretimde hak ettiği noktaya taşıyamamıştır.

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere Türkiye koyun ve keçi varlığı 2000'li yıllara kadar geçen süreçte genellikle dalgalı olmakla birlikte 1980'lerden sonra sürekli azalma yönünde bir seyir izlemiştir (Akman ve ark., 2005; Daşkiran ve ark., 2012) ve son 5 yıla kadar da bu seyrini korumuştur.



Şekil 1. 2001-2014 Türkiye Küçükbaş Hayvan Varlığı Değişimi (Anonim, 2015)

Verilen teşvik ve desteklemeler ile bu konuda geliştirilen politikalara rağmen hayvan sayısındaki hızlı azalışın önüne geçilemeyişi, hayvan başına elde edilen et, süt, yapağı ve tiftik vb verimlerin istenilen ölçüde artırılamaması ve giderek artan hayvansal ürünlere olan talebin artışı, konu üzerinde çalışan yetiştirici, yetiştirici birlikleri özel sektör ve yatırımcılar ile birlikte kamu kuruluşlarını da birçok alanda önlemler almaya zorlamıştır.

Son yıllarda küçükbaş hayvancılıktaki en kapsamlı çalışmalardan birisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM)'nün yetiştirici birliklerini de yanına alarak bilimsel gereklilikleri dikkate alan ve bu anlamda üniversite ve araştırma enstitüleri ile sıkı bir işbirliğine gitmek suretiyle, 2005 yılında başlattığı "*Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islahı Ülkesel Projesi-HUKİP*" dir.

Proje ile yetiştirici, örgütlü bir üretim tarzına yöneltirken, küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi için yetiştirici, Üniversite ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nı aynı amaç doğrultusunda bir araya getirmeye çalışmaktadır. Küçükbaş hayvancılığın örgütlü bir yapıya kavuşturulması amacıyla kurulan Damızlık Koyun ve Keçi Yetiştiricileri Birlikleri projenin yürütüldüğü illerde aktif görev almaktadırlar.

Ülkemizde her konuda oldu gibi sivil toplum örgütlerinin kuruluşunun zaman alması ve amacına uygun şekilde faaliyet göstermeleri konusunda sağlanan ilerlemeler istenilen seviyede olmasa da, özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğinde, yetiştiricinin ve sektörün ihtiyaç duyduğu örgütlü yapı faaliyet göstermeye başlamıştır. Yetiştirici birliklerinin kurulmasından bu yana bir kısım olumlu gelişmeler sağlanmış, yetiştirici “**sürü yöneticisi elemanı benim**” adı verilen Bakanlık tarafından düzenlenen eğitimlerden yararlanma fırsatı bulurken sorunlarını ifade etmek için yasal bir temsilciye de kavuşmuştur.

Küçükbaş hayvan ağılları konusunda Merkez Birliği tarafından hazırlanan eğitici bilgi ve broşürler yetiştiricilere ulaştırılırken, il birlikleri hayvan sağlığı ve yetiştirme uygulamaları konusunda hazırlattıkları kitapçık, broşür vb. araçlarla üyelerinin bilgi, deneyim ve bilinç seviyesini artırıcı çalışmaları başlatmışlardır. Yetiştirici artık sadece köy kahvelerinde sohbet esnasında sorunlarını birbirleri ile tartışmaktan ziyade damızlık koç-teke üretim ve pazarlama sorunlarını ulusal anlamda düzenlenen toplantılarda temsilcileri vasıtasıyla muhataplarına aktarma olanağına kavuşmuştur. Bu gelişmeler sevindirici olsa da yeterli değildir ve çalışmaların hızlanarak devam etmesi gerekmektedir.

Özellikle yetiştiricinin son zamanlarda en fazla ihtiyaç duyduğu konu, olan nitelikli damızlık koç ve teke ihtiyacı farklı platformlarda dile getirilmekte ve kısa sürede çözüm beklenmektedir. Bu kapsamda, yetiştiricilerin farklı bilgi düzeylerini ve ihtiyaçlarını dikkate almak durumunda kalan İl Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birlikleri bir adım daha atarak damızlık sorununu çözmek

üzere, damızlık Koç- Teke depoları kurma çalışmalarına başlamışlardır. Bu çalışmalar doğrultusunda bazı il birlikleri, olanakları dâhilinde damızlık niteliği taşıyan hayvanları toplayarak yetiştiricilerin talebini karşılama yoluna giderken bir kısım birliklerde daha bilimsel bir yol izlemiş ve test istasyonu veya damızlık test istasyonu niteliği taşıyan üniteler kurma çalışmalarına başlamıştır. Ancak bu tür üniteler gerek planlanması gerek işleyişi açısından bazı özellikleri ve teknik donanımları bünyesinde barındırmak zorundadır. Kurulacak bu tür istasyonların aynı zamanda yasal mevzuat açısından da uygunluk taşımaları ve tanımlanmış görev ve sorumlulukları da yerine getirmeleri kaçınılmazdır. Bu ölçütler dikkate alınarak başlatılacak çalışmalarda, benzerlerinin dikkatlice incelenmesi ve ülke koşullarına uyumlu tiplerinin tüm yönleriyle ele alınarak planlanması sonrasında kurulmaları, başarılı bir sonuç alınmasında en büyük etmendir. Bu yazıda Yetiştirici Birliklerin koç-teke deposu kurma faaliyetlerinin gerekliliği ve bu planlamalar yapılırken dikkate alınması gerekli olan bazı konular, gelişmiş ülkelerdeki uygulamalardan hatırlatmalar yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Koç -Teke Üretim ve Test Merkezi

Karlı bir yatırımın birinci ve en önemli şartı yüksek nitelikli damızlık hayvanlarla çalışmaktır. Yüksek genetik kapasiteye sahip olmayan hayvanlar, çevre şartları (bakım, besleme, barınak vb.) ne kadar düzeltilirse düzeltilsin, gösterecekleri verim düzeyleri ancak genetik yapılarının (biyolojik tavan) elverdiği ölçüde olacaktır. Yetiştirici bir yandan üstün verimli dişi ve erkek hayvanlarla çalışırken bir yandan da en uygun bakım ve besleme koşullarını çiftliğindeki hayvanlarına sağlamak zorundadır.

Hayvan yetiştirmede temel olan bu yaklaşımların pratikte hayata geçirilmesi, belirli bir sermaye ve bilgi birikimini gerektirmektedir. Yetiştirici, yüksek nitelikli koç ve tekelerle çalışmak istediğinde piyasa çok yüksek damızlık fiyatlarını ödese dahi talep ettiği yüksek nitelikte damızlık hayvanları bulamamaktadır. Ayrıca ihtiyaç fazlası koç ve

Koç ve Teke Test İstasyonları Nasıl Planlanmalı: İspanya ve Fransa Örnekleri Işığında Türkiye İçin Bir Değerlendirme

tekeyi de sürekli işletmesinde barındırmak da ekonomik anlamda tercih edilebilir bir yol değildir ve hiçbir ticari işletme veya yetiştirici bu yolu tercih etmemektedir. İşte bu noktada şu önemli iki soru karşımıza çıkmaktadır:

- **Yetiştirici ihtiyaç duyduğu yüksek verimli koç ve tekeleri nereden ve hangi koşullarda temin edecektir?**
- **Aldığı koç ve tekeler gerçekten üstün verimli damızlıklar mıdır?**

Hayvancılıkta ileri ülkelere baktığımızda yüksek düzeyde örgütlenmiş küçükbaş hayvan yetiştiricileri, üyesi oldukları, birlikler vasıtasıyla bu ihtiyaçlarını çok basit ve ekonomik bir biçimde karşıladıkları ve her geçen yıl sürüsünde verim seviyesini yükseltme olanağına sahip oldukları görülmektedir. Uygulama şekli yetiştirici ile birlik arasında yapılan anlaşmalara göre değişmekle birlikte temel mantık, damızlık değeri yüksek damızlıkları yetiştiriciye en ekonomik biçimde sağlamak ve böylelikle söz konusu ırkı ıslah etmektir. Burada önemli olan nokta bu hizmetin yürütülebilmesi için yetiştiricinin üyesi olduğu birliğe güvenmesi, birliğin ise koç ve teke deposunun gerektirdiği teknik alt yapı ve uzman personel istihdamını sağlayarak, nitelikli damızlıkları üyelerine sunmasıdır.

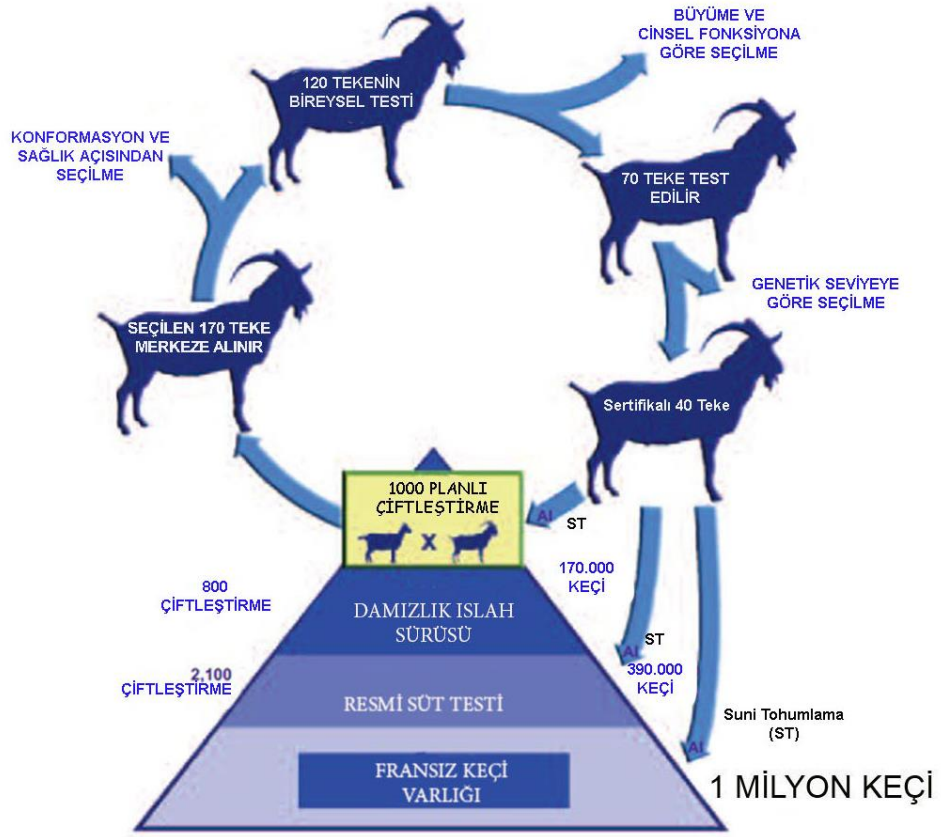
Fransa'da ırk bazında olan örgütlenmelerde, özel işletmeler veya laboratuvarlar bu konuda önemli seviyede ilerlemeler sağlamıştır. Ile de France koyunu üzerinde çalışan Kuzey bölgesi Koyun Seleksiyon Organizasyonu (OSON-Organization de Selection Ovine Nord) bu ırkın yanında Texel ve diğer ırklar için bir seleksiyon programı uygulamakta ve elde ettiği koç adaylarını belirli kriterlere göre (etçi veya sütçü) değerlendirerek üstün nitelikli adayları belirlemektedir. Fransa'da faaliyet gösteren 12 tane damızlıkçı test organizasyonu mevcut olup bunların 9'u aynı amaca yönelik olarak benzer sistemlerle çalışmaktadırlar. OSON adlı

organizasyona, Fransa'da Ile de France yetiştirilen 15 farklı bölgedeki yaklaşık 45.000 çiftçi kayıtlı bulunmakta, bunların 25.000'ni aktif olarak seleksiyon programında tamamen isteğe bağlı olarak çalışmaktadırlar. Kayıt sistemine dahil olan çiftliklerden istasyona, et verimini (büyüme, konformasyon, karkas kalitesi, besi) ve kalitesini ıslah etmek üzere her dönem test için program dahilindeki çiftliklerden 100'er baş aday koç getirilmektedir.

Yürütülen damızlık seçim programında; her dönem yaklaşık 3000 baş aday koç merkeze alınmakta, merkezde 6 ay boyunca değişik testlere (90. günde sırt ve göğüs bölgelerinden ultrasonla bel-göz kası analizi), sırt bölgesindeki kaslarda kas-yağ doku kalınlığını ölçümü, canlı ağırlık artışı, büyüme gelişme vb.) tabi tutulmaktadır. Daha sonra toplamda 180 baş erkek, aday olarak ayrılmakta ve her dönem seçilen en iyi ilk 14 baş erkeğin spermaları suni tohumlama programında kullanılmaktadır. Bu adaylar çiftlik bazında **progeny testing** (döl kontrolü) yöntemi kullanılarak seçilmektedir. Bir hayvanın aday olup olmayacağı yaklaşık 6 ay içerisinde ortaya net olarak konulmaktadır. Belirlenen adayların spermaları alınarak ya dondurulmakta veya taze sperma olarak çiftleştirmelerde kullanılmaktadırlar. Tüm bu uygulamalar öncesinde ise adaylar öncelikle sağlık testlerinden geçirilmekte ve ancak üzerinde durulan hastalık açısından (Tüberküloz, Brucella, Scrapie gibi) ari olanlar teste alınmaktadırlar.

Fransa örneğinde seleksiyon programı uygulayan istasyonların verileri konuyla ilgili çalışan Bakanlığa açık olup denetleme görevi ilgili Bakanlık kurumları tarafından yapılmaktadır. Aşağıdaki şekilde (Şekil 2) Fransa'da damızlık keçilerde uygulanan seleksiyon programı ve damızlık seçiminde izlenen yol şematik olarak verilmiştir.

2.



Şekil

Fransız Genetik Kaynaklar Organizasyonu Tarafından Damızlık Keçi ve Teke Seçiminde Uygulanan Yöntem



Şekil 3.Ultrasonla Bel Kası Ölçümü

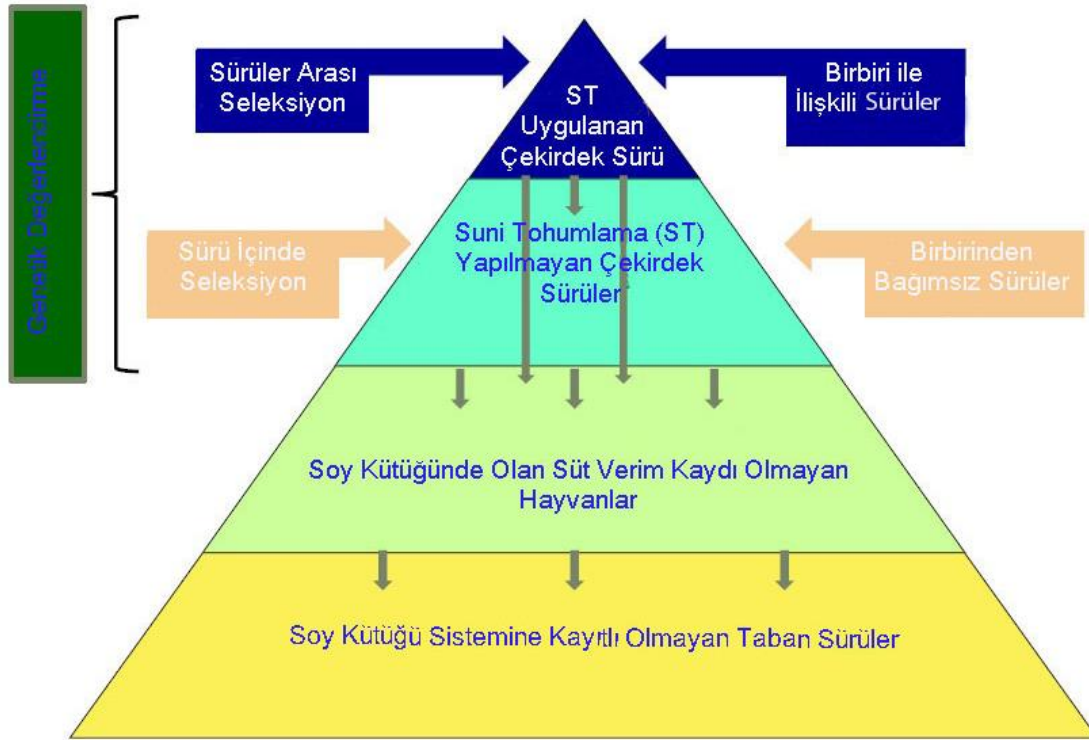


Şekil 4.Canlı Ağırlık Ölçümü

Koç ve Teke Test İstasyonları Nasıl Planlanmalı: İspanya ve Fransa Örnekleri Işığında Türkiye İçin Bir Değerlendirme

Fransa'daki sisteme benzer bir organizasyon İspanya'da da uygulanmakta olup ana yapı hemen hemen benzerdir (Şekil 5). İrk bazında örgütlenen koyun veya keçi yetiştiricileri üye oldukları organizasyondan katılımları veya yaptıkları sözleşme gereği sperma veya damızlık almaktadırlar. Test için istasyona seçilen kaydını tuttukları hayvanları teslim etmekte daha sonra buradan seçilen yüksek verimli damızlıklardan yararlanmaktadırlar.

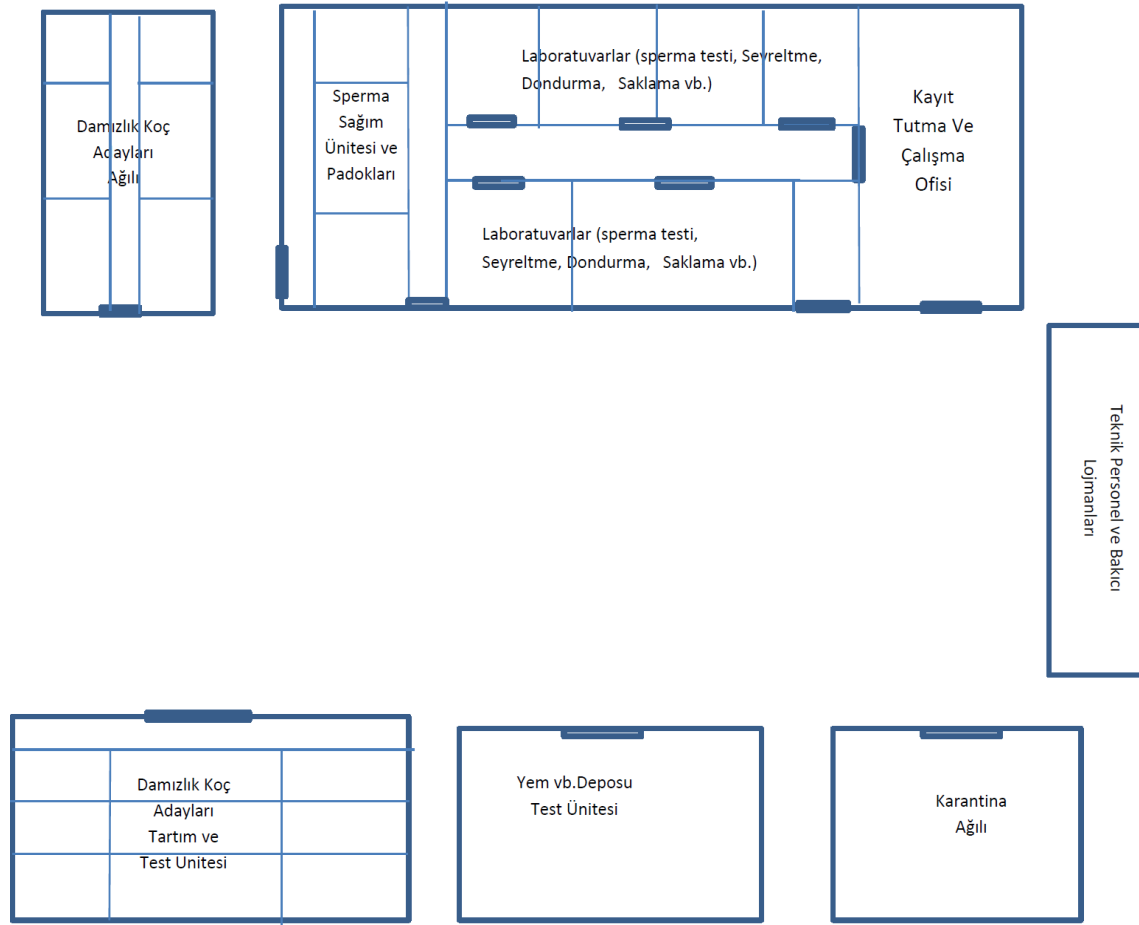
Bazı test merkezleri aday damızlıkları ücretsiz olarak toplamakta ancak yüksek nitelikli damızlıkların spermaları ile yaptıkları tohumlamaları 8-10 avro karşılığında üyelerine sunarken bazı birlikler belirledikleri sabit bir fiyatla aday damızlıkları yetiştiriciden almaktadırlar. Yetiştirici aday damızlıkları üyesi olduğu birliğe satıp satmama veya hangi koşulda devretme konusunda tamamen yaptığı sözleşmelere bağlı olarak davranmaktadır.



Şekil 5. İspanya'da uygulanmakta olan damızlık seçim ve İslah Metodu

Kuşkusuz buraya kadar bahsedilen konular itibariyle ülkemizde de dikkat çekici çalışmalar yapılmaktadır. Yakın zamanda mevcut yasal durumu da dikkate alınarak gerek soy kütüğü gerekse de test istasyonlarının kurulması beklenmektedir ve hali hazırda bazı

örnek projeler devam etmektedir. Bu çalışmalara ışık tutması açısından Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği tarafından hazırlanan örnek test istasyonu (Şekil 6) isteğe bağlı olarak veya sahip olunan koşullara göre uyarlanabilecektir.



Şekil 6. Örnek Koyun Keçi Test İstasyonu Krokisi

Sonuç ve Öneriler

Türkiye küçükbaş hayvancılığı ıslah açısından her anlamda emekleme dönemindedir. Gerek yasal düzenlemeler gerek yetiştirici örgütleri henüz ıslahın nasıl olacağı hangi seviyede ve hangi verimde yoğunlaşacağı üzerinde bir fikir birlikteliği sağlamış değildir. Küçükbaş hayvancılık ülkemizde uzun yıllar içinde tamamen kendi kaderine terk edilmiş ancak son yıllarda keçi ve koyundan elde edilen ürünlerin ekonomik anlamda önem kazanması yanı sıra izlenen olumlu politika ve desteklemelerinde etkisiyle özellikle hayvan sayısı açısından yükseliş eğilimine girmiştir. Zaman içerisinde yerli gen kaynakları üzerinde nitelikli bir ıslah çalışmasının yapılmayışi ve hayvan sayısındaki hızlı gerileme yeni kurulacak olan işletmelerde damızlık sorunun

doğmasına neden olmuştur. Damızlıkçı işletmelerin kurulamamış olması veya mevcut olanların damızlık niteliği taşımamaları, hayvan ithalatının artışına ve damızlık arayışlarını ülke dışına yöneltmiştir. Oysa ülke içi kaynakların doğru değerlendirildiği bir ıslah organizasyonu ile bu sorunun kısa vadede çözümlenmesi mümkündür.

Örgütlenmede genel bir çatı altında birleşilmesinden çok türler ve ırklar bazında örgütlenme olması, mevcut sorunların ortaya konulmasında, tanımlanmasına ve çözüm önerilerinin hayata geçirilmesinde daha gerçekçi faaliyetlerin yürütülmesine olanak sağlayabilecektir.

Türkiye küçükbaş hayvancılığında ıslah amaçlı çalışan taraflar, öncelikli olarak örgütlenme ve kayıt tutma sistematığının

Koç ve Teke Test İstasyonları Nasıl Planlanmalı: İspanya ve Fransa Örnekleri Işığında Türkiye İçin Bir Değerlendirme

oluşturulması yönündeki çalışmalar yetersiz de olsa devam etmektedir. Bu konuda gerek Bakanlık ve gerek Merkez Birliğince yapılan çalışmalarda belirli bir mesafe alınmıştır. Bu bağlamda Damızlık Koyun keçi yetiştiricileri Merkez Birliği tarafından Damızlık Koyun Keçi Bilgi Sistemi (DAKBİS) adı verilen bir yazılım oluşturularak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu kayıtlar hala ırk düzeyinde tutulmamaktadır. Atılacak bu adımların ardından oluşturulacak koç/teke test istasyonları sayesinde ülke genelinde sistemli damızlıkçı işletmelerden bahsetmek mümkün olacaktır. Konunun çözümü aşamasında sektörün tüm tarafları yapacakları ortak strateji ve çözüm odaklı toplantılar ile gelecek 10 yılda öncelik ve çözüm önerilerini acilen belirlemek zorundadırlar. Damızlıkçı işletme ve damızlık aday koç-teke istasyonlarının ırk bazında, belirli bir verim yönünü iyileştirmeye yönelik ve bölgesel düzeyde planlanması dikkate alınması gerekli bir konudur.

Sektörün sorunları fazla, çözüm önerileri ise oldukça yetersizdir. Bu durum ülke koyun ve keçi yetiştiriciliğinde daha alınması gerekli çok uzun bir yolun olduğu ve üstün bir gayrete ihtiyaç duyduğumuzun bir kanıtıdır.

Kaynakça

- Anonim, 2015. www.tuik.org.tr. Erişim: 10.04.2015 ve Tarım İstatistikleri Özeti 1984-2003. Türkiye İstatistik Kurumu. ANKARA
- Akman, N., Kumlu, S., Ertuğrul, M., Özkütük, K., Elibol, O., Aksoy, F., Durmuş, İ., Erdoğan, G., 2005. Türkiye’de Damızlık Üretimi ve kullanımı. Türkiye Ziraat Müh. Odası, 6. Teknik Kongre, 3-7 Ocak, Ankara
- Daşkırıan, İ., Koluman Darcan, N., Sözen, Ö., 2012. Türkiye’de Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinde Damızlık Üretim Stratejileri ve Geleceğe Yönelik Projeksiyon. 2012 Yılı Hayvancılık Grubu, Bölge Bilgi Alışverişi Toplantısı Bildirileri, S:13-18, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Salihli-Manisa.